

Nicolai Ramm Østgaard som kulturhistorisk – ethnologisk – kilde

I denne artikkelen skal vi se nærmere på Nicolai Ramm Østgaards litterære produksjon som kilde til kunnskap. Forfatterskapet er ikke så omfattende, men skildringene er detaljrike. Jeg har konsentrert meg om mat og samværsformer i min gjennomgang! Jeg er utdannet etnolog og skreiv avhandling om gamle samværsformer – belag. Derfor er det ekstra artig å konstatere at Østgaard hadde kjennskap til etnologi som fag og nettopp har fortalt en del om gamle samværsformer. Han var en dyktig observatør, særlig med detaljrike opplysninger om tynsetdialekta og skildringer av klær og klesdrakt og er den fremste kilda vi har for dialekt og klesskikk. Men han gir også andre viktige observasjoner.

Innledning

I desember 1851 debuterte Nicolai Ramm Østgaard med boka *En Fjeldbygd Billeder fra Østerdalen*. Boka, som er basert på opplevelser fra barndommen på Tynset fram til han var 13 år, fikk god mottakelse. Nytt opplag kom allerede mai neste år og den har totalt kommet i 7 opplag, dessuten på svensk og er nå tilgjengelig som ebok. Grunnlaget for boka var barndomsminner, men manu-

skriptet var resultat av drøftinger og sosialt samvær i den litterære foreningen Tollekniven, der også Jørgen Moe og Peter Chr. Asbjørnsen var medlemmer.

Ramm Østgaard forteller om medlemmene at det var *Mænd i forskjellige Livsstillinger, men som alle havde et fælles Berøringspunkt i den varme Interesse, hvormed de omfattede Alt hva der angaar norsk Natur og Folkeliv, og som ved hyppige Reiser og Ophold i de Egne, hvor begge Dele findes udpræget i sin største Eiendommelighed. Disse medlemmene tilbragte da gjerne en behagelig Aften under samtale krydret med Anekdoter, Reiseskildringer og hvorfor ikke? – Skrøner fra de Kanter af Landet, hvor Enhver af Fortællerne havde særkets som mest.*

Sjøl bidrar han, etter lang nøling, med fortellinga: *Bjørnen på Langklopmyra*. For denne høster han stor fagnad og ansføres til å komme med flere historier. På samme tid legger han også ut på flere reiser og vandringer. Inntrykk og observasjoner skrives ned og *En Fjeldbygd* kommer ut. I 1858 kommer *Fra Skov og Fjeld* som består av tre fortellinger, resultat av vandringene; *Tre Dage i Schwarzwald*, *En Vandring i Lomsfjellene* og *Tømmerkjørere*. Dessuten har jeg også, naturlig nok, tatt med historia om fiske og seterbesøk langs Magnilla i 1838, trykt første gang i 1993.

*Nicolai Ramm Østgaard,
21.4.1812 – 3.1.1873. Fotograf ukjent.
Foto fra www.lokalhistoriewiki.no.*

Bakgrunnsopplysninger

Nicolai Ramm Østgaard ble født i 1812 i Trondheim. Foreldra var Michael Østgaard fra Dalsbygda og Maren Magdalena Ramm fra Tynset. Foreldra ble skilt, så barndommen, fram til han var 13, ble tilbrakt på Tynset, sammen med mor og søster, hos besteforeldrene på Ramsmoen. Bestefaren var Nicolai Hersleb Ramm, skoginspektør ved Røros Verk med betydelig posisjon i regionen. Han var militærutdannet og kartkyndig og sto for utskifting av sameieskogen. Mest kjent er han fordi han var nordover i 1789 og kartla *Barduskovene*, engasjert av fogd Holmboe på Senja. Han var dermed med og la grunnlaget for den store utvandringa til Bardu og andre bygder i Nord-Norge fra Nord-

Østerdalen og de andre bygdene rundt Dovre. En av de første familiene som drog nordover var for øvrig naboene Sigrid og Jon Kaldbækken.

Far til Nicolai dreiv forretning, førte et aktivt sosialt liv og gikk konkurs. Seinere livberget han seg som privatlærer og leilighetsdikter. Mora Maren Magdalena Ramm er kjent som brudepynnerske på Tynset, hun hadde brurkrone og utstyr til utleie. Etter at faren var død bodde hun i Slåttåsen, før hun flyttet til Nicolai. Etter ferdige jusstudier bodde Nicolai i Kristiania og arbeidet i justisdepartement, før han i 1859 ble utnevnt til fogd i Sør-Østerdalen og bosatte seg på garden Helset i Elverum.

Fram til 13 års alderen levde Nicolai en beskyttet tilværelse. Gardsbruket hadde bestefaren solgt, men han hadde sikre inntekter og boret på Ramsmoen. Nicolai levde derfor på "solsida" og dagene besto mye av leik, lite arbeid og alvor. Han kunne streife rundt i nabolaget, dra på fisketur langs Glåma eller aller helst oppover langs Auma, kombinert med seterbesøk, eller være med i gjestboer, særlig i bryllup, fordi mora var rundt og pyntet bruder, og ble invitert i laget sammen med barna sine. Det var nok ikke så mange krav som ble stilt til han i oppveksten. Han hadde et nært forhold til bestefaren, garden og grennda. Det var sjølsagt en viktig ballast, minnegrunnlag, seinere i livet.

Når en skal vurdere Ramm Østgaard som kilde, må en se litt på hans egen forklaring og tilnærming – hvorfor vil han skrive og formidle sine inntrykk? Forordet til første utgave 1851 er svært grundig, men likevel så supplerer han 1852-utgaven med et nytt forord. Han har stort behov for å forklare arbeidet sitt.

Museumssenteret for Nordøsterdalsmuseet holder til på Ramsmoen. Museet markerte 200-jubileet for Nicolai Ramm Østgaards fødsel 21. april i år, og Tynsetordfører Bersvend Salbu la ned blomster ved minnebautaen med et portrettrellieffet i bronse. Foto: Torgeir Rennemo/Nordøsterdalsmuseet.

Bakgrunnen for fortellinger blir forklart og presentert. Han påstår sjøl at han var mest lyttende i samværet i Tollekniven, han var i grunnen *ikke videre begavet med Mundfærdighed*. Men fra å være passiv lyttende, begynte han å skrive og *foredrage "en Rægle" paa Bondesproget, det han kjente best "nemlig den tønsætske."*

Her berører han det viktigste med sitt forfatterskap og boka, nemlig bruk av dialekt, særlig i samtaler mellom lokalbefolkningen, men også i hele fortellinger. Dette er et tema han går svært grundig til verks om, han forklarer inngående hvorfor han begynner å skrive

ned historier og beretninger og går til det skritt å få det utgitt i bokform. Han forklarer ord, bøyinger og setningsbygging detaljert, vel vitende om at leserne kunne ha problem med å forstå. På dette området er han ei svært viktig kilde for studiet av tynset-målet, dessuten ble han banebrytende i Norge for bruk av dialekt i litteraturen.

Flere programmatisk formuleringer

Med oppvekst på Tynset hadde han et godt utgangspunkt for sin forfattervirksomhet. ... *"i de Egne av vort Land, hvor Folket bedst har vedligeholdt sit eiendommelige, fra Oldtiden nedarvede Præg, sit Sprog, sin Dragt, sine Sæder og Skikke."* Dette hadde han lenge hatt ønske om å skildre, formidle og at det kanskje kunne være *"et fortjenstlig Arbeide, om Nogen, medens der endnu er lidt tilbage af det Oprindelige i Skikke, Dragt og Sprog, vilde fæste det paa Papiret, saa at man i Fremtiden hvis man vilde, kunde see, hvordan det dog engang saae ud hos Folket i de norske Fjelddale. Thi det kan desværre ikke negtes: den om sig gribende Kvasi-Civilisation fortrænger Skridt for Skridt og Stykke for Stykke det gamle. Først faller drakta, "saa Skikke og Ceremonierne". En viktig bidragsyter til "forfallet" er de mange "kloge Seminarister".*

På denne måten plasserer Nicolai Ramm Østgaard sitt arbeid i en klar hensikt. Forlyste og underholde ja, men også opplyse, lære og formidle. Han har ambisjoner om å være ei kilde for framtida. Ei kilde for vedlikehold og videreføring av tradisjoner. For han var det viktig å videreføre nedarvede tradisjoner. Han såg ingen grunn til forandring og forbedring, slik en annen betydningsfull forsker og forfatter på samme

tida, nemlig Eilert Sundt (1817-75), gjorde. Eilert Sundts første arbeider kommer allerede i 1858. Storverket, som jeg som etnolog og interessert i byggeskikk og bygningsvern ofte bruker, om *Bygningskikken paa Landet*, starter han med i 1861. Hans misjon er å beskrive for å forandre, få bedre byggeskikk og boforhold, livs- og leveforhold. Felles for begge er at de bruker bladet Folkevennen som viktig formidlingskanal.

Vi skjønner at her er det stor forskjell i tilnærminga. Sundt var ingen romantiker, han var ikke påvirket av slike strømninger. Han er nøkternt vurderende og refererende. Han gir oss svært viktige opplysninger om tidlige tiders liv og levemåte, noe av dette kan være grunnlag for bedre liv i framtida, men stort sett er Eilerts Sundts oppfatning at forbedring krever endring.

Østgaard er en relativt klar motsetning. Han er opptatt av det hyggelige og slik vi oppfatter det nå; det romantiske. Kjærligheten til det bestående og det som hører ungdommen og oppveksten til. Han har bevart og dyrket avstandskjærligheten. Han formidler observasjoner fulle av kjærlighet, innlevelse og delvis beundring. De få gangene han berører vanskelige emner, handler det om kjærlighet, ungdom som ikke kan få hverandre.

Ethnologiske merkverdigheter

For å skaffe seg kunnskap er metoden observasjon og samtale, han noterte og laget skisser. I *Vandring i Lomsfjellene* sitter han i ei seterstue, endelig har vegviseren innfunnet seg, men måtte bare ut et lite ærend, før de kunne sette til

fjells. Han sitter og kikker ut vinduet og venter, men bruker tida ”*dels med Under-søgelser af hva ethnologisk Merkelig saadan en Lomværingssæter maatte frembyde*”.

For en med etnologi som fag, er det moro å treffe på fagbetegnelsen, allerede i 1858, sjøl om det presenteres sammen med merkverdigheter, *etnologiske merkverdigheter*. Etnologer, nå kulturhistorikere, driver ofte en eller annen form for dokumentasjon, observasjon, innsamling, eller som Nicolai Ramm Østgaard kaller det en jakt, utkikk etter merkverdigheter, også mer seriøst, omtalt som lokale, regionale særtrekk og spesialiteter.

Av naturlige årsaker er han ei god kilde når det gjelder mat og gjestbo, og ulike tradisjonelle samværsformer, som det gamle belaget, og forpliktelser som knytter seg til de gamle ordningene. Belaget er ei gruppe garder som ligger i nærheten av hverandre og skal bes, eller forventes å møte opp i selskap, særlig bryllup og begravelser. Fra belaget kan en også hente nødvendig hjelp og belaget skal komme med bening, sending, som er et slags bidrag til selskapsmaten.

Ramm Østgaard har en egen evne til å få med seg bryllup. På *Vandring i Lomsfjellene* får han også med seg nesten to bryllup, rett nok på tampen. Han oppdager at han ikke har småmynt til vegviseren. Han må veksle, samtidig som han har veldig lyst på å se et Lombryllup. Det viser seg at det går det fint an å kombinere, gamlefar i bryllupsgarden er den i nærheten med mest kontanter, små og store. Servering blir det også, det drar seg litt ut, men så kommer inntasjonen: litt middagsmat. Da er han lett å overtale – *et saadant Maal Bonde-*

bryllupskost al improviso var jo alltid en Reisebegivenhed. Han er naturlignok lei seg for ikke å ha kommet tidligere. Da kunne han ha sittet sammen med de andre og fått oppleve mer. Så kom maten, men det ble en liten nedtur: .. *en paa Byvis tillavet Kjødrett og ikke verken Flødegrød eller Sjøigrød.* For som den raske observatør med trenet blikk, hadde han ved ankomsten sett at om måltidet nærmest var slutt, satt det att noen eldre ved bordet med tømte Rømmegrødsfad. Med sorg fikk han seinere vite at denne nasjonalretten var i ferd med å gå av mote, fortrenges fra laga av en *for-nemmere om beslektet Ret ” Sjøigraut Sjøtgrød, et Mixtumcompositum af Risengrød og Flødegrød, dertil med Rosiner og viss en hadde, pulveriserte honningkaker efter Behag.*

En eldre bryllupsgjest kunne fortelle at han kom ikke rett ut av det med den nye grauten, *den braut så ti måggån*, så han foretrakk den gamle *Rumgraute*, noe Ramm Østgaard nok var svært enig i.

En Fjeldbygd egner seg godt til en vandring i mattradisjon og ramme rundt ulike begivenheter, særlig knyttet til bryllup og livet på setra. Men det er litt av ei utfordring for alle parter om en skal følge opp det som har blitt servert forfatteren. Forfatteren bygger på personlige minner, som han plasserer i det kjente landskapet, med Glåma, Neby med kirka og Aumdalen som ramme, men garder og personer får ofte oppdiktede navn.

Bryllupet

En viktig del av *En Fjeldbygd* er beretningen om *Bryllupet i Kjæreng*. Beretningen inneholder mange opplysnin-

ger og observasjoner, vi får høre om bedemann, belag, bening, brudepynting og ulike samværsformer.

Når det skal bes til bryllup kommer bedemann, ofte sammen med den kommende brudgommen. Traktering er viktig, det vanlige er skjenk, sirupsbrennvinn blir nevnt, og jønnbrød. Fæsterøl hører også med. Det er en sammenkomst for ungdommen ei tid før bryllupet, som holdes hos brura som så kan flytte inn hos brudgommen. I Kjæreng holdes fæsterøl og bryllup i ett.

Kvelden før eller på bryllupsdagen skal *beningskurve med tilhørende Rømmedyller, bening, leveres av be'laget eller den Kreds som er bedt.* Det vanlige var *rømme, stegels (vafler og jønnbrød) Fad Gubbost.*

På bryllupsdagen blir mora hentet, og mens mora pynter brura benytter Nicolai anledningen til å se seg rundt. På garden er det ei ny stue malt av *Synvis Maler*, ei stue som imponerer Nicolai. Synvis Olsen Holemoen (1783-1841) var en av de mest kjente dekorasjonsmalere i Nord-Østerdalen og bodde i nabolaget til Ramsmoen. De inviterte kommer, og det blir servering og samvær før felles avreise til kirka.

Vi kommer inn i beretningen mot slutten av serveringa. Nicolai og noen venner har tatt en tur nedover langs Glåma, så det begynner å bli tomme fat, sjøl om innholdet er fornyet mange ganger av *Forgangskonene. Smørformene (har) taft sin pyramidiske form, men brudekage med navnetrekk står urørt.* Den skulle beholde sin glans høgtidsdagen over.

Det serveres øl, ølboller og tutkanen går rundt. Men dessverre sies det ikke noe om framstilling av ølet. Damene drikker ikke øl, men *Den brune*

Denne bygninga på Ramsmoen eksiterer ikke lenger, men er omtalt i En Fjeldbygd som Fasterloftet. Nordøsterdalsmuseet, nr. 114108.

flaske, sto ikke ørkesløs på skjenken. Etter maten og god tid ute på gardsplassen, er det klart for avreise til kirka med hest. Vi må regne med at gammelvegen forbi Sandbakken og fram til gamle brua ble brukt. Det er flere brudepar denne dagen og Ramm Østgaard gir et godt bilde av livet på kirkebakken før og etter vielsene. Samlingene på kirkebakken var viktige begivenheter.

Turen til og fra kirka og vielsen tar si tid. I bryllupsgarden har de hatt det travelt med å bli ferdig med det som skal serveres. Hovedretten under bryllupet er *spa eller kjøttsuppe. Skeer og Knive (kom) strax i glædelig Virksomhed*, konstaterer forfatteren. Han observerer for øvrig ikke bare *ethnologiske merkverdigheter*. Nicolai er i konformasjonsalderen og har

blikk for jentene, et blikk som sitter når fortellingen skal skrives ned mange ti-år seinere. Ei jente han er svært begeistret for er Ragnhild ... *hennes skjønnhet var ikke av det allminnelige firkantet-drøiskaarne Slags, som man hyppig finder hos de norske Fjeldgjenter. Ragnhild var let og fin i ansiktets og Legemets hele Form og dertil en hudfarge saa frisk og skjær, som en bare, tror jeg, finner den ved Glommens Bredder, dessuten en Rad Tænder saa skinnende hvide.*

I neste kapittel Sæteren

blir vi kjent med Ragnhild og kjæresten hennes, Bersvend. Deres vanskelige kjærlighetshistorie, som endte bra, gjorde inntrykk på alle på Ramsmoen og ikke minst den unge Nicolai. Seter-

besøk kombinert med fiske innover Aumdalen, helst sammen med kamera-ten Bersvend, er blant de store opplevelser. Nicolai er klar på stutt varsel da Bersvend sier han skal innover Aumdalen for å se etter noen hester. Bersvend har flere ærend. Mor til Ragnhild er en tur nede i bygda, så da kan han også besøke Ragnhild, som er aleine på setra sammen med søstera Olaug.

Turen oppover Aumdalen er lang med mange opplevelser, Ramm Østgaard gir detaljerte naturskildringer. Han er svært observant på planter og fugleliv.

De to blir tatt vel i mot. Det går heller ikke lenge før det blir servering. Søstrene kjente *Nekkolai* som en *Elsker av Sæterkost*.

Først er det *læskedrik af sød Flødmelk*, som alltid åpner serveringa på en *norsk Sæter*. Så får han anledning til å studere innredning og utstyr på setra, mens Ragnhild og Bersvend er ute, de var også opptatt av andre ting enn mat. Nicolai syns det tar lang tid, men han gjør viktige observasjoner av innredning og utstyr.

Men så: et anselig *Fad Dravle, Fedost, idet samme Melken løber, pluss noget sød Fløde, en Skaal Kjærnrømme med fersk Skjør-ost, mølske*. Vanlig nok så *Truer og nøder budeiene sine retter fram*. Men det skal også være dessert, *en Øse fersk sød Mysost en Tallek med Kjæsmos (Ystil, fersk fra Gryden optaget Fedost)*. Det hele avsluttes med en bit god *Grankaæe*.

Det var ei lykke at dem hadde unn-gått servering hos Gamle Sigrid (ant. Sigrid Eide 50 år på den tida) på Skarvangen, setra til Ramsmoen og bare hadde drukket seg utørst på ei *Øse fuld av Flødemelk*, og så fortet seg videre til

høylytte protester fra Sigrid.

Etter denne serveringa må Bersvend til fjells for å se etter hesten. Nicolai får med seg en annen jevnaldring på fisketur nedover Auma. Han er ikke særlig fornøgd med Bersvend, likevel blir det en lang fisketur, nedafor Hemstad-vangen, i regn og uten mat. Men det er setrer i nærheten og han reddes *af en Skaal aromatisk Sætermelk og nogle Fliser Spegekjød og ilede tilbage til Aumlien til Ragnhilds Flødegrød med ny fisket Ørret, guul under Bugen med røde Spetter*. Altså rømmegrøt og fisk!

Seteroppholdet blir brått avbrutt. Mor Kari kommer oppatt på setra og Nicolai og Bersvend drar tilbake til bygds.

I *Fisketur langs Magnilla* (skrevet 1838, trykt i 1993) er Ramm Østgaard sammen med kontorist Aakrann på fisketur med hest langs Magnilla, fra Magnillkroken til Magnillsjøan. I Magnillkroken fant han ikke ei vanlig seter, men en *velbygget Gaard med Stuer, Stabuur, Steenfjøs*. Da de kom til Magnillkroken seint på kvelden var folka nettopp kommet heim fra markaslåtten, men servering og overnatting ble det. Neste dag var det fiske langs Magnilla og først mot kvelden var de framme ved Magnillsjøan, der det da var to setrer, med to unge budeier med et *tækkeligt Udvortes og venlige Øyne*. Til tross for bruk av not var det ikke så mye fisk å få. Den de fikk var imidlertid stor. I dette stykket skriver han også om fæsterølet i Haugrosen, dessuten om Tynset-tinget, ei årlig tingsamling som samlet mye folk og *Fremmede fra Røraas, dels i Forretninger dels for Kommersens skyld*.

På vandring i Lomsfjellene

Fra si vandring i Lom, innover Bøverdalen mot Gjende, har han mange interessante observasjoner. Han er fascinert over korndyrkinga i steinete og bratt terreng med små firkanter med korn. Spesielt er han imponert over åkervatning og gir ei grundig innføring i teknikk og organisering med fordeling av vatnet mellom grender og garder. Ellers oppdager han en merkelig aktivitet; siluettskjæring på krakker og bordplater.

Schwarzwald

Ramm Østgaard er sterkt påvirket av tysk litteratur og tenkning og gjør en tur for å se nærmere på landskap, folk og treffe noen forfatterkollegaer. Med utgangspunkt i byen Freiburg tar han toget til landsbyen Denslingen. Han satte koffertene til oppbevaring på stasjonen, tok skreppa over aksla og vandret inn i den naturskjønne dalen. Det er helg, så han treffer folk på vandring til og fra kirka.

Han beskriver nøye vandringa, de ulike landsbyer og aktiviteter langs vegen. Ikke minst overnattingsstedene, gjestgiverier, og folkelivet som utspant seg der. Han gir mange fine naturskildringer. Han er jo folkelivsskildrer fra heimlandet, så han gir noen nøkterne beskrivelse, men også undring og klar oppfatning, ikke minst når det gjelder de helgekleddede kvinner som han møter på sin vandring. *Men denne (lokal klesskikk) faldt ingenlunde i min Smag, i det mindste ikke Fruentimmernes. Paa Hovedet bæere Pigerne en uhyre stor, sort Sløife, der næsten i Form af Sommerfuglevinger, falder eller staar udover paa begge Sider af Ørene,*

Illustrasjon fra boka Drei Tage im Schwarzwald av Nicolai R. Østgaard.

Konerne en Hue med udsyet Pul, og der omkring et sort Bindsel med Sløife og lange Ender i Nakken ...” Ikke akkurat en nøktern, tilbaketrukket observasjon.

Kilder

- Østgaard, Arne Dag, Nicolai Ramm Østgaard i Norsk biografisk leksikon
- Informasjon fra Einar Østgaard, Tjøme
- Nordsøsterdalsmuseets arkiv, Tynset

Om forfatteren

Per Hvamstad, f 1944, Tingelstad, Hadeland. Etnolog, løsarbeider, prosjektmedarbeider i Norsk Kulturminnefond, museumsbestyrer og konservator ved Nordøsterdalsmuseet 1976-2010.